

*Musayeva Aynurə Tofiq qızı,
hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: ay.nur-musayeva@mail.ru
© Musayeva A.T., 2021*

UOT - 343.2

CINAYƏT MƏSULİYYƏTİNİN ANLAYIŞI VƏ DİGƏR MƏSULİYYƏT NÖVLƏRİ İLƏ ƏLAQƏSİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - cinayət məsuliyyəti və cinayət tərkibi anlayışları ilə bağlı ziddiyyətli fikirləri aydınlaşdıraraq onların kompleks tədqiq edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası - dialektikanın kateqoriya və müddəaları rəhbər tutulmuş, tarixi, fəlsəfi, müqayisəli-hüquqi, formal-məntiqi və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri - cinayət məsuliyyətinin əsasını cinayət tərkibinin əlamətlərini yaradan ictimai təhlükəli əməlin törədilməsi təşkil edir. Bu əlamətlər obyektiv və subyektiv əlamətlər kimi xarakterizə olunur.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - milli və xarici qanunvericilikdə cinayət məsuliyyətinin anlayışı, cinayət məsuliyyətinin əsasları məsələsi, cinayət tərkibinin anlayışı, əlamətləri, növləri və cinayət tərkibinin əhəmiyyətinin - cinayət tərkibi cinayət məsuliyyətinin vahid əsası kimi və cinayət tərkibi cinayəti tövsifetmə vasitəsi kimi - müqayisəli təhlilinə və kompleks araşdırılmasına həsr edilmişdir.

Açar sözlər: cinayət, cinayət tərkibi, cinayət məsuliyyəti, cinayətin tövsifi

GİRİŞ

Cinayət məsuliyyəti cinayət tərkibinin vahid əsasıdır. Nəzəriyyədə də bu anlayışlar barədə ziddiyyətli fikirlər mövcuddur. Buna görə bu anlayışları əlaqəli şəkildə öyrənmək, onlar arasındakı asılılığı müəyyənləşdirmək və cinayət tövsifetmə prosesinə olan təsirini müəyyənləşdirmək müasir hüquq elmində bir çox problemin həllinə kömək edəcək. Cinayət məsuliyyəti və cinayət tərkibinin hüquqi tənzimlənməsi ilə bağlı həm respublikamızda, həm də xarici ölkələrdə əsaslı, elmi araşdırmalar aparılmışdır. Qeyd olunan mövzunun bəzi aspektləri son dövrlərdə respublikamızın hüquqşünas alimləri (F.Y.Səməndərov, İ.Ağayev, T.M.Qafarov, A.R.Əliyev) və digər rus alimləri (V.N.Kudryavtsev, N.F.Kuznetsova, A.V.Naumov, A.Y.Epixin, A.İ.Santalov, A.B.Saxarov və s) tərəfindən tədqiq olunmuşdur.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Hüquqi məsuliyyət hüquq pozuntusu törətmiş şəxs üçün arzuolunmaz nəticələrlə ifadə olunur. Hüquqi məsuliyyətin əmələ gəlməsinə əsas hüquq pozuntusunun törədilməsi faktıdır. Hüquqi məsuliyyət dövlətlə, hüquqla sıx əlaqədardır. Dövlət hüquq normalarını (ümumməcburi davranış qaydaları) müəyyən edərək, həm də hüquqazidd davranışa görə hüquqi məsuliyyəti də nəzərdə tutur.

Hüquqi məsuliyyətin fərqli əlaməti - hüququ pozan şəxsin hüququn tələblərini icra etməsinə dövlət məcburiyyətidir. Əvvəla, bu vurulmuş ziyanın məcburi ödənilməsi, başqa şəxslərin pozulmuş hüququnun bərpası üzrə vəzifələrin qoyulmasıdır.

Hüquqi məsuliyyət dövlət məcburiyyəti xarakteri daşıyır. Dövlət məcburetmə tədbirləri

AUDİT 2021, 3 (33), səh. 127-138.
AUDIT 2021, 3 (33), pp. 127-138.

hüquq normalarında, onların sanksiyalarında müəyyən edilir.

Sanksiya - müvafiq hüquq normalarında nəzərdə tutulan hüquq pozuntusunun arzu-olunmaz nəticəsi, məhrumetmə vasitəsidir. Sanksiya səlahiyyətli dövlət orqanları (məsələn, məhkəmələr) tərəfindən tətbiq edilir.

Cinayət məsuliyyəti, mülki, inzibati və intizam məsuliyyəti kimi hüquqi məsuliyyət növlərindən biridir. Lakin hüquqi məsuliyyət insanlar arasında yaranan tək məsuliyyət növü deyil. Hüquq, məlum olduğu kimi, ictimai münasibətlərin tənzimləyicilərindən yalnız biridir. Bundan başqa, bu münasibətlər əxlaq normaları, din, korporativ normalar (ictimai birliklərin normaları), adət, ənənələr və s. ilə tənzimlənir. Nəticədə hüquqi məsuliyyətlə yanaşı, əxlaqi, dini, korporativ və s. məsuliyyət də vardır. Bütün bu məsuliyyət növləri, ümumiyyətlə, sosial məsuliyyət anlayışını təşkil edir. Bir qayda olaraq, sosial məsuliyyət problemlərini yalnız hüquq elmi öyrənmir. Eyni zamanda fəlsəfə və sosiologiya elmləri də bu problemləri öyrənir. Nəticədə bir növ hüquqi və sosial məsuliyyət kimi cinayət məsuliyyəti fəlsəfi və sosioloji bir kateqoriyadır.

Həqiqətən, hər hansı bir hüquq pozuntusu və cinayət dövlətin və cəmiyyətin müəyyən bir reaksiyasına (cavabına) səbəb olur.

Beləliklə, cinayət məsuliyyətini ümumi, sosial, fəlsəfi bir aspektdə nəzərə almalıyıq.

Məsuliyyət, cinayət də daxil olmaqla ikitərəfli münasibətlərdir:

- təqsirləndirilən şəxs;
- səlahiyyətli orqanlar ilə təmsil olunan dövlət.

Cinayət məsuliyyəti anlayışı cinayət qanunun bir çox normalarında öz əksini tapmışdır. Lakin cinayət məsuliyyətinin anlayışı cinayət qanunvericiliyində verilmir. Əvvəla məsuliyyət nədir, onu bilməliyik. Məsuliyyət sözünün hərfi mənası məsul olma, cavabdeh olma deməkdir. Məsuliyyət qısaca, "fərdin uyğunlaşma təmin etməsi, üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməsi və özünə aid bir hadisənin başqaları üzərindəki təsirlərinin nəticələrini boynuna götürməsi, başqalarının haqlarına hörmət göstərməsi və öz davranışının nəticələrinə sahib çıxma bilməsi" olaraq təyin olunmaqdadır.

Cinayət məsuliyyəti ilə bağlı anlayışı cinayət hüquq nəzəriyyəsi işləyib hazırlayır. Lakin elmi ədəbiyyatda cinayət məsuliyyətinin anlayışı ilə bağlı fikir ayrılığı mövcuddur.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsi cinayət məsuliyyətinin aşağıdakı kimi müxtəlif təriflərini verir:

Cinayət məsuliyyəti cinayət əməlinin nəticəsidir və yalnız bir şəxsin məhkəmənin ittiham hökmü ilə məhkumluğu yarandığı andan başlanır (Y.M.Tkachevskiy, V.Q.Smirnov, A.V.Kladkov və s.).

Cinayət məsuliyyəti cinayət törətmiş şəxsin dövlət məcburiyyətinə məruz qalması öhdəliyidir. Belə bir öhdəlik cinayətin törədildiyi andan başlayır (M.D.Şarqorodski, M.P.Karpuşin və V.İ.Kurlyanski).

Cinayət məsuliyyəti, cinayət törətmiş şəxsin cinayət prosessual qaydalara tabe olması və sonra məhkəmə tərəfindən cəzalandırılmasıdır. Belə bir öhdəlik Cinayət Prosessual Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət prosesində təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gətirildiyi andan başlayır (Y. M. Braynin).

Cinayət məsuliyyəti, törətdiyi cinayətə görə şəxsin məhkum olunmasıdır. (V.S.Proxorov, İ.S.Retunskix, A.İ.Santalov).

Cinayət məsuliyyəti cinayət-hüquqi münasibətlər (E.A.Frolov) və ya cinayət və digər hüquqi münasibətlərin kombinasiyası kimi müəyyən edilməlidir (N.A.Struçkov).

Cinayət məsuliyyəti cinayət hüquq normalarının tətbiq olunması, cinayət münasibətlərinin ortaya çıxması nəticəsində yaranan hüquq və öhdəliklərin yerinə yetirilməsidir (N.I.Zagorodnikov, S.G.Kelina).

Əlbəttə ki, bu fikirlərin hər birinin əsası var. Yuxarıda göstərilən fikirlərdən hansı fikrin ən düzgün olduğunu müəyyən etmək cinayət hüququ və cinayət prosesi elmini nəzərdən keçirmədən mümkün deyildir. Bu baxımdan cinayət məsuliyyətini pozitiv və neqativ olaraq da dəyərləndirmək lazımdır.

Cinayət hüquq münasibətlərinin subyektlərinin hüquq və vəzifələri onların davranışlarında öz əksini tapdıqda, cinayət qanunvericiliyinin mexanizmində növbəti institut qüvvəyə minir - cinayət məsuliyyəti (pozitiv və neqativ). Cinayət məsuliyyəti məsuliyyətin bir duyğu olaraq qəbul olunduğu və düzgün davranış üçün daxili təşviq kimi başa düşülən müsbət və perspektiv baxımdan dəyərləndirilir. Bundan əlavə, retrospektiv məsuliyyət də var. Retrospektiv məsuliyyət, bir şəxsin keçmişdə törətdiyi hərəkətə görə cavab verməsi vəzifəsidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi və xüsusilə də cinayət məsuliyyəti ən çox retrospektiv mənada, yəni bir şəxs tərəfindən törədilən cinayətə görə həmin şəxsin məsuliyyəti daşıma öhdəliyi kimi qəbul edilir. Cinayət məsuliyyətinin məzmunu onun həyata keçirilməsinin iki formasını müəyyənləşdirir. Bir tərəfdən, bir şəxsin cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş tələblərə zidd davranışı, digəri isə bu tələbləri pozan şəxsin üzərində cəmiyyət və dövlətin məcburi təsir imkanının olmasıdır.

Cinayət məsuliyyəti cinayət hüququnun əsas kateqoriyalarından biridir. Sosial təcrübə baxımından, cəmiyyətin fərdi üzvlərinə zərər vermək, insanlar arasında ictimai münasibətləri pozmaq cəhdlərinə təbii reaksiya verir və buna görə də fərdlərin normal həyat fəaliyyətinə şərait yaratmaq üçün zəruri bir vasitədir.

Bir çox müəlliflər (V. A. Kuçinski, V.M.Xomiç, B.T.Razgildiyev) pozitiv və retrospektiv məsuliyyətin prinsipial fərqi kimi onların ziddiyyətli hadisələr kimi təzahür etməsi fikrinin üzərində dayanırlar. Bu müəlliflərin mövqeləri bu nüansda bir-birinə bənzəyir ki, onlar ictimai münasibətlərin cinayət hüququnun tənzimlənməsi mexanizmindən kənarda pozitiv cinayət məsuliyyətinin mövcud olduğunu qəbul edir və bunun nəticəsində də pozitiv məsuliyyətin retrospektiv məsuliyyətdən ayrıldığını irəli sürürlər. Pozitiv məsuliyyətin funksiyalarının mahiyyəti retrospektiv məsuliyyəti təkmilləşdirmək və ya özü ilə əvəz etmək deyil. Pozitiv məsuliyyətin mahiyyəti odur ki, cinayət hüququnda qanuna tabe davranışın formalaşmasına təsir göstərmək və onu tənzimləyici münasibətlər və müvafiq pozitiv məsuliyyət şəklində təyin etmək, onları vahid cinayət hüququ mexanizmində tənzimlənən münasibət kimi araşdırmaq və bu hüquq normalarına göstərilən ictimai təsirin əhəmiyyətini göstərməkdir.

Pozitiv məsuliyyət. İlk dəfə pozitiv məsuliyyət ideyasını elmə gətirən Z.A. Astemirov idi. Onun fikrincə, pozitiv məsuliyyətin məzmunu dedikdə, hüquq normalarının hipoteza və dispozisiyalarında, yəni cinayət qanunvericiliyində qadağan olunan davranışın zəruriliyi nəzərdə tutulur. Əslində, bu mövqenin tərəfdarları (I.Y.Kozachenko, B.S.Volkov, P.S.Dagel, V.Nomokonov və s.) cinayət hüquq münasibətlərinin bir ünsürü kimi vəzifə ilə pozitiv məsuliyyəti müəyyən edirlər [8, 93].

Aydındır ki, pozitiv cinayət məsuliyyəti qanuna və ya subyektlərin faktiki qanuni davranışlarına riayət etmək üçün qanuni bir öhdəliyə çevrilməməlidir. Pozitiv məsuliyyət insanların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsinin nəticəsidir və bu sahədə obyektiv və subyektiv aspektləri müəyyənləşdirən obyektiv və subyektiv şərtləri ayırmaq lazım olduğuna inanən alimlərin düzgün mövqeyini tanımaq lazımdır. Birincisi, fərdin ictimai mövqeyi qanunla tənzimlənən ictimai fəaliyyət sferasında, ikincisi, sərbəst iradəyə əsaslanan sosial və hüquqi reallığa olan münasibət ilə müəyyən olunur. Təbii olaraq bir insanın iradəsi yalnız qanuni və qeyri-qanuni hərəkətlərdə özünü göstərdiyi zaman hüquqi cəhətdən əhəmiyyətlidir.

İnsanların normal həyat şərtləri onları pozan, qadağan edən, icazə verən və təyin edən, düzəldən, tənzimləyən və qoruyan, onların gündəlik fəaliyyətlərində əsasən bu obyektiv sosial

AUDİT 2021, 3 (33), səh. 127-138.
AUDIT 2021, 3 (33), pp. 127-138.

şəraitdə olan və qanunla tənzimlənən imkanlardan (sosial vasitələrdən) ibarətdir. Və əgər bu şərtləri ümumiləşdirən hüquqi normaya uyğun gəlsə, qanunla ifadə olunan davranış qaydası təsirlidir. Bu insanların hərəkətlərində ifadə olunur.

Tərəflərin tənzimləyici hüquqi münasibətlərə qarşı qarşılıqlı öhdəliklərinin olması pozitiv cinayət məsuliyyətini ehtiva edir, lakin məsuliyyətin özü deyil. Ehtimal bir məsuliyyətin gerçək məsuliyyətə çevrilməsi üçün müvafiq subyektlərin davranışlarında cinayət hüquqi qadağalara riayət edilməsi zəruridir. Cəzalandırılma bilən hərəkətlərin müəyyən edilməsi pozitiv cinayət məsuliyyəti üçün obyektiv bir şərtir.

Neqativ (retrospektiv) məsuliyyət cinayət hüququna əsaslanan ictimai təhlükəli əməlin törədilməsinin (mənfi qiymətləndirilməsinin) nəticəsidir və onu törədən şəxs dövlət tərəfindən məhkəmə hökmü ilə məhkum olunur. Ənənəvi olaraq neqativ (retrospektiv) məsuliyyət kimi başa düşülmüş hüquqi məsuliyyətin əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən vurulan şəxsi və ya əmlak xarakterli zərər törədilmiş cinayətə cəmiyyətin rəsmi hüquqi reaksiyasıdır,

Qeyd etmək lazımdır ki, 1960-cı illərin əvvəllərində cinayət məsuliyyəti ilə bağlı problem (əlbəttə ki, neqativ məsuliyyətdən söhbət gedir, pozitiv məsuliyyət yox idi) heç bir şəkildə yox idi. Sosialist cinayət hüququ normaların pozulmasına görə məsuliyyətin əsası kimi, "sovet cəmiyyətinə zərər verən və sovet xalqının iradəsinə, qanunlara zidd olan davranışı" seçdi. Köhnə terminologiyaya baxmayaraq, hüquqi məsuliyyətin təbiəti və əsasları barədə fikirləri başa düşmək asandır. Yuxarıdakı fikir, bu sahədəki bütün tədqiqatların əsası oldu.

Tədqiqatın inkişafına aşağıdakı mühüm töhfə O.S.Ioffe və M.D.Şargorodski tərəfindən verilmişdir. Onlar ümumilikdə mülki və cinayət hüququnun dərin biliyi ilə ümumi nəzəriyyənin əsas biliklərini birləşdirmişlər. Mülki sahədəki araşdırmalar O.S.Ioffe'yə aid idi. Cinayət hüquq sahəsindəki araşdırmalar isə M.D.Şargorodski tərəfindən aparılırdı. Kollektiv araşdırmalar nəticəsində əksər nəzəriyyəçilər hüquqi məsuliyyətin ilk növbədə, qanunun aliliyini əsas tutan dövlət tərəfindən nəzərdə tutulmuş cinayətə görə sanksiya olduğunu qəbul etmişdir. Bu sanksiya dövlət orqanları tərəfindən cinayətkara qarşı zor tətbiq etmə tədbirləri kimi çıxış edir. Belə bir sanksiya tətbiq edildiyi təqdirdə, dövlət orqanlarına verilmiş öhdəliklər yerinə yetirilir. Eyni zamanda, dövlət orqanları tərəfindən tətbiq olunan məcburiyyət tədbirlərinin cinayət məsuliyyətinin bir ölçüsü olduğunu və yalnız cinayət məsuliyyəti yarandığı halda tətbiq oluna biləcəyi qənaətinə gəlmək mümkündür. Həmçinin bu, o qənaətə gəlməyə əsas verir ki, məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq olunması ilə bağlı hüquq və vəzifələr dövlət orqanlarına verilməsinə baxmayaraq, onlar məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq olunmasına ehtiyac olmayan şəraitdə bu hüquq və vəzifələrdən istifadə edə bilməzlər. Dövlət orqanları öz hüquq və vəzifələrini cinayət məsuliyyətinin yarandığı hallarda həyata keçirirlər. Beləliklə, birinci xüsusiyyəti onun sanksiya olmasıdır [13, 314].

Bu şərtlər hüquqi nəzəriyyəni sonrakı addımları atmağa vadar etdi. Hüquqi məsuliyyətin ikinci xüsusiyyəti qınaqdır. Bu qınaq həm cəmiyyət, həm də dövlət tərəfindən ictimai təhlükəli əməl törətmiş şəxslərə göstərilən təsirdə özünü göstərir.

Nəhayət, O.S.Ioffe və M.D.Şargorodski hüquqi məsuliyyətin üçüncü xüsusiyyətini müəyyən etdilər. Onların fikrincə, həmçinin digər nəzəriyyəçilərin fikrincə, cinayətkar üçün dövlət məcburiyyəti və ictimai qınaq ilə yanaşı, hüquqi məsuliyyət həmişə zərurətə görə bəzi mənfi nəticələrlə ifadə olunmalıdır. Yuxarıda göstərilən bütün əlamətləri bir araya gətirdikdən sonra, cinayətkarın davranışının qanuni və ictimai şəkildə qınandığı, şəxsi və əmlak məhdudiyyətinin tətbiq olunduğu və bu şəkildə müəyyən nəticələr əldə edilən dövlət məcburiyyətinin bir növü olaraq hüquqi məsuliyyətin tərifini əldə etmək mümkün oldu [13, 318].

Cinayətin qanuni bir fakt olduğunu nəzərə alaraq, qanunun mənbəyi olan hüquq münas-

sibətinin ortaya çıxması ilə subyektiv hüquq və öhdəliklər yaranır. Onlar hüquqi məsuliyyəti, şəxsin törətməmiş olduğu cinayətə görə dövlət tərəfindən tətbiq olunan məhrumiyyətlərə və ya məhdudiyyətlərə məruz qalması öhdəliyi kimi qəbul etməyə başladılar.

Ümumiyyətlə, cinayət hüquq elmində məsuliyyət anlayışının formalaşdırılması ümumi hüquq nəzəriyyəsinin keçdiyi yolu təkrarladı. Tarixdə ilk dəfə olaraq (A.B.Saxarov, A.A.Piontkovski, L.V.Bəhriy-Şahmatov, E.Y.Motovilovkeri) cinayət məsuliyyətini tətbiq edərək və cinayət qanunvericiliyinin sanksiyasını təsbit edərək cəzanın məzmununu ortaya çıxardı.

Retrospektiv cinayət məsuliyyəti cəza və ya digər cinayət hüququ tədbirləri ilə müəyyən edilə bilməz (məsələn, A.V.Naumovun təklif etdiyi kimi). Cinayət məsuliyyəti, bir qayda olaraq, cinayət hüquqi tədbirləri ilə məhdudlaşır. Yəni məhkum edilmiş şəxs üçün müəyyən hüquqi məhdudiyyətlər ehtiva edən xüsusi dövlət məcburiyyət tədbirləri tətbiq olunur. Lakin bu tədbirlər nisbətən müstəqil ola bilər [15, 230].

1960-cı illərdə Sovet cinayət hüquq nəzəriyyəsində müəyyən bir elmi tendensiya formalaşmışdır ki, onların nümayəndələri (I.S.Nuh, K.F.Tikhonov) retrospektiv cinayət məsuliyyətinin cinayət törədilməsinin bir nəticəsi olduğunu və bunun da məhkumluqla bağlı olduğunu irəli sürmüşdür. Hazırda bu konsepsiya bir çox müəlliflərin (A.I.Boytsov, N.A.Belyaev, A.N.Tarbagayev, İ.E.Zvecharovski, V.V.Pokhmelkin və s.) əsərlərində öz əksini tapır. Bu konsepsiyanın tərəfdarlarının əksəriyyəti haqlı olaraq hesab edir ki, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmaqla, dövlət həm cinayətkarlıq faktını, həm də cinayətkarın şəxsiyyətini qiymətləndirir. Əlbəttə ki, burada əsas məsələ qanunvericiliyin ictimai cəhətdən təhlükəli və qanunsuz hərəkətləri qiymətləndirməsidir. Qanunvericilik müəyyən tipli bütün cinayətlərin ictimai təhlükəsinin ümumiləşdirilmiş konsepsiyasından istifadə etdiyi üçün bu cür qiymətləndirmə yalnız tipik bir xarakter daşıyır. Cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi prosesində cinayətin bu xüsusiyyətləri özünü göstərir. Cinayət məsuliyyətinin fərdiləşdirilməsi vəzifəsi, hər bir cinayət işinin tam formada dəyərləndirilməsini ehtiva edir. Yəni onun konkret və fərdi xüsusiyyətləri ilə cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və ictimai təhlükəliliyinin dərəcəsi ilə bağlı qərar qəbul edilməsini nəzərdə tutur. Törədilmiş cinayət əməlinin qiymətləndirilməsindən sonra cinayət törədən şəxsin şəxsiyyəti qiymətləndirilir, əlbəttə ki, cinayət hüquqi baxımından əhəmiyyətə malik digər hallar ilə müəyyənləşdirilir. Şübhə yoxdur ki, məhkəmə baxışı həmişə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan normalar əsasında aparılan qiymətləndirilməyə əsaslanmalıdır. Qanunla cinayət kimi tanınan əməl məhkəmə tərəfindən başqa cür qiymətləndirilə bilməz.

Dövlətin cinayət hüquqi qiymətləndirməsinə əsasən, cinayət məsuliyyəti nəticədə cinayətkara yönəldilir. Bu, yalnız davranış pozuntusunun ifadəsi deyil, həm də cinayət törətməmiş şəxsin məhkumluğu ilə bağlıdır. P.Osipov cəzanın məqsədi və bu məqsədin yerinə yetirilməsindən asılı olmayaraq dövlətin adından çıxarılan hökm ilə təqsirləndirilən şəxsə təsir göstərdiyini qeyd edir. Bu təsir təqsirləndirilən şəxsə müəyyən məhdudiyyətlərin tətbiq olunmasını, onun ictimai nüfuzunu azaltmasını və cəmiyyətdəki mövqeyinə təsir göstərməsini özündə ehtiva edən, dövlətin adından çıxarılan hökm ilə təqsirləndirilən şəxsə yönəldilən qınaqdır. Nəticədə bu təsir cinayət faktının mövcudluğu ilə hiddətlənən insanlarda sosial ədalət duyğusunu təmin edir, fərdlərə qarşı eyni zamanda onların ictimai nüfuzuna qarşı qoruyucu təsir göstərir və məhkumun hüquqi vicdanında müsbət dəyişikliklər əldə etməyə qadirdir.

Ədəbiyyatda qeyd edildiyi kimi, cinayət məsuliyyəti - cinayət hüququna əsasən ictimai təhlükəli əmələ və onu törədən şəxsə dövlət tərəfindən məhkəmə hökmü ilə ifadə olunan münasibətin (mənfi qiymətləndirmənin) nəticəsidir. Məhkəmə məhkumun üzərinə məsuliyyət qoyur, lakin bəzi hallarda dövlət təqsirləndirilən şəxsi cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad edir. Məsələn, məhkumluq müddəti bitmişdirsə, cəzadan azad oluna bilər. Həmçinin amnistiya aktına əsasən, cinayət məsuliyyətindən və ya cəzadan azad edilə bilər. Eyni zamanda

AUDİT 2021, 3 (33), səh. 127-138.
AUDIT 2021, 3 (33), pp. 127-138.

cinayət törətdikdən sonra psixi xəstəliyə tutulmuş və bunun nəticəsində öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək və ya həmin əməli idarə etmək imkanından məhrum olmuş şəxs qanuni qüvvəyə minmiş hökmə təyin edilmiş cəzadan və ya cəzanın qalan hissəsini çəkməkdən azad oluna bilər. Bu hallarda təqsiləndirilən şəxsə hər hansı dövlət məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq olunması halları müşahidə olunmur. Bütün bunlar Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində öz əksini tapmışdır (AR CM-in 78-ci və 81-ci maddələri).

Aşağıdakı hallarda cinayət məsuliyyəti müşayiət edilə bilər: birincisi, yetkinlik yaşına çatmayanlara tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etmə; ikincisi, şərti məhkum etmə; üçüncüsü cəzanın çəkilməsinin təxirə salınması. Bu hallarda "cinayət məsuliyyəti" və "cinayət hüquqi xarakterli tədbirlər" anlayışları arasında aşkar bir fərq var. Cinayət məsuliyyəti cəza icra olunmadığı dövrdə də mövcuddur. Cəzanın çəkildiyi dövrdə belə cinayət məsuliyyəti öz mövcudluğunu qoruyur və yaranan hüquqi məhdudiyyətlər ilə özünü büruzə verir.

Məzmun baxımından məsuliyyət tədbirləri ictimai cəhətdən faydalı olmalıdır. Məsuliyyətin ictimai əhəmiyyəti cinayət hüququ ilə qarşı-qarşıya qalan səmərəli, faydalı məqsədlərin təmin olunmağından asılıdır. Müasir cəmiyyətdə bu, ilk növbədə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunmasıdır.

Qanunvericiliyə əsasən, həm cinayətlər təbiətinə görə ictimai cəhətdən təhlükəli olmayan bir əməl kimi qəbul edilə bilər, həm də ümumiyyətlə, konkret tarixi dövrdə ictimai faydalı məqsədlərə nail ola bilməyən məsuliyyət ölçüsü hesab edilə bilər. Təəssüf ki, dövlət tərəfindən cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulan məqsədlərə çatmaq üçün nəzərdə tutulmayan məsuliyyət tədbirlərindən istifadə zamanı başqa bir vəziyyət yarana bilər. Belə dövlət hakimiyyətini məhdudlaşdıran norma aşağıdakı kimidir- "heç kəs qanunla nəzərdə tutulmayan hallarda cəzalandırıla bilməz".

Retrospektiv cinayət məsuliyyətinin mahiyyəti ondadır ki, məhkəmə tərəfindən dövlətin adından çıxarılan hökm ilə cinayət törətmiş şəxsin törətdiyi əmələ görə cəza və digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlər tətbiq edilməklə sosial ədalət bərpa olunur, cinayət törədən şəxsin islah olunması üçün şəxsi və əmlak xarakterli məhdudiyyətlər tətbiq olunur və yeni cinayət törədilməsinin qarşısının alınması yönündə müəyyən tədbirlər görülür.

Cinayət məsuliyyəti həmişə ədalət prinsipi ilə bağlıdır. Bu prinsip Cinayət Məcəlləsinin 1-ci fəslinin 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Cinayət Məcəlləsinin 9-cu fəsil 41-ci maddəsində, 10-cu fəsil 58-ci maddəsində ədalət anlayışına rast gəlirik.

Beləliklə, bir cinayət üçün cinayət məsuliyyəti, dövlətin adından törədilən ictimai təhlükəli əmələ görə məhkəmə tərəfindən çıxarılan hökmdə ifadə olunan cəza və digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlər vasitəsilə yaranan məhkumluqdur. Bu məhdudiyyətlərin ya bir sərhədi vardır, ya da ömür boyu davam edə bilər. Müasir cinayət hüququ məhkumun qanuna əsasən "damğalanmasının", ümumiyyətlə, bütün ömrü boyu davam etməyəcəyi nəticəsinə gəlir. Lakin bu prinsipə istisna olaraq ömürlük azadlıqdan məhrum etmə (Cinayət Məcəlləsinin 57-ci maddəsi) və ölüm cəzası mövcuddur. Bütün digər hallarda, məhkumluq müəyyən zaman sərhədləri ilə çərçivələnir. Bəzi müəlliflərin fikrincə, bu, cinayət hüquq institutunun cinayət qanunvericiliyində yerinə yetirdiyi vəzifəsidir. Əvvəlki məhkumluq cinayət məsuliyyətinin ayrı bir elementi deyil və təbii olaraq cinayət məsuliyyətinin nəticəsi də deyil. Hökm ilə məhkumluğun əhatə dairəsini və müddətini müəyyənləşdirmək mümkündür. Bu funksiyanı Cinayət Məcəlləsinin 83-cü (bu maddə məhkumluq adlanır) maddəsində aydın şəkildə görə bilərik: "Cinayət törətməyə görə məhkum edilmiş şəxs məhkəmənin ittiham hökmü qanuni qüvvəyə mindiyi gündən məhkumluğun götürüldüyü və ya ödənilməsi günə qədər məhkum olunmuş hesab edilir. Cinayətlərin residivi zamanı və cəza təyin edilərkən bu Məcəlləyə uyğun olaraq məhkumluq nəzərə alınır".

AUDİT 2021, 3 (33), səh. 127-138.
AUDIT 2021, 3 (33), pp. 127-138.

Cinayət məsuliyyəti cinayət hüquq münasibətlərinə birbaşa aid olub, onun ən mühüm komponentidir. Buna görə də, hüquq nəzəriyyəsi çərçivəsində cinayət məsuliyyəti anlayışının inkişafı hazırda cinayət hüquq elmində baş verir.

Cinayət məsuliyyəti anlayışı ilə bağlı ən ümumi yanaşmalardan biri aşağıdakı kimidir. Cinayət məsuliyyəti qoruyucu cinayət hüquq münasibətlərinin bir ünsürü olub, cinayət törədən şəxs üzərində törədilmiş cinayətə cavab vermək, törətdiyi cinayətin nəticələrinə məruz qalmaq kimi konkret hüquqi öhdəlik qoyur. Cinayət məsuliyyətinin mahiyyətini qanuni bir öhdəlik kimi qiymətləndirənlər bunu ya yalnız cəzanın yükünü daşımaq öhdəliyi kimi hesab edirlər, ya cinayət qanunvericiliyinə uyğun olaraq cinayət qanunvericiliyinin normalarına əsasən öhdəlik kimi müəyyən edir, ya cinayət hüququ ilə cinayət olaraq hesab edilən davranışa görə məsuliyyət daşımaq öhdəliyi olaraq müəyyən edir, ya törətdikləri əməllərə görə hesabət vermək, ya da həqiqətən cinayətin nəticələrinə məruz qalmaq vəzifəsi kimi qəbul edirlər.

Bu məsələ ilə bağlı fərqli fikirlər də mövcuddur. Başqa bir istiqamət isə ondan ibarətdir ki, cinayət məsuliyyətinin tərfi yalnız cinayət törətmiş şəxsin hüquqi öhdəliyinin mövcudluğu kimi bir tərəflidir və buna görə də hüquq münasibətlərinin başqa bir üzvünün - dövlətin öhdəliyində olan müvafiq səlahiyyətləri göstərməklə tamamlanmalıdır. Bu halda, bir qayda olaraq, cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxs yalnız dövlətin təsir göstərdiyi obyekt olmayıb, cinayət hüquq münasibətlərinin subyektidir. Buna müvafiq olaraq cinayət törətməkdə təqsirli hesab olunan şəxs yalnız vəzifələr daşımır, eyni zamanda hüquqlara da malikdir. Yuxarıdakı verildiyi kimi cinayət məsuliyyəti anlayışı N.İ.Zagorodnikova, Y.Melnikova, I.Y.Kozaçenko, S.Gelina, N.A.Struçkovun əsərlərində əsaslandırılmışdır.

Cinayət məsuliyyətinə cavab vermək öhdəliyi ilə cinayət məsuliyyətini müəyyən etmək (cinayət-hüquqi münasibətlərin elementi kimi) öhdəliyi bu mövqenin tərəfdarlarını cinayət məsuliyyətinin yaranma anının cinayət-hüquqi münasibətlərin başladığı anla eyni anda yaranmış olduğu qənaətinə gətirir. Müəlliflərin böyük əksəriyyəti yuxarıdakı fikirlə razılaşır. Lakin sözügedən mövqenin digər tərəfdarları (A.I.Martsev, Y.M.Braynin və sair) hesab edirlər ki, təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətinin yaranması anı təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edildiyi andan başlayır və bu da cinayət məsuliyyətinin ortaya çıxdığını göstərir.

Cinayət məsuliyyətinin təbiətinə belə bir anlayışın verilməsi müəlliflərin fikrincə mövcud qanunvericiliyə ziddir və nəzəri əsası yoxdur. Əlbəttə, cavab vermək öhdəliyi, qınama yükünü daşımaq və dövlət məcburiyyətinin tətbiq edilməsi cinayətin törədilməsi zamanı "avtomatik olaraq" ortaya çıxır. Bunun səbəbi cinayət hüququ ilə cinayət olaraq nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli bir əməlin cinayət hüquqi qiymətləndirilməsinin ümumi olaraq müəyyən bir cinayət hüquq normasında verilmiş olması və dövlətə ünvanlanmış tələbləri birləşdirdiyindən normanın qoruyucu mexanizmini ehtiva edən hüquqi faktla - cinayətin faktına görə müəyyən olunur. Beləliklə, cinayət törədilməsi zamanı cinayət məsuliyyəti deyil, cinayətkar tərəfindən öhdəliyi yerinə yetirmək vəzifəsi və dövlət tərəfindən isə bu öhdəliyin cinayətkar tərəfindən yerinə yetirilməsini həyata keçirmək hüququ doğurur. Bu vəzifə əsl cinayət məsuliyyətini ehtiva edir, lakin məsuliyyətin özü deyil.

Yuxarıda verilən bütün fikirləri ümumiləşdirərkən görürük ki, milli ədəbiyyatda cinayət məsuliyyətinin ən məqsədəuyğun anlayışını prof. F.Y.Səməndərov vermişdir. Cinayət məsuliyyəti cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin etdiyi cinayətə görə dövlət qarşısında yaranan öhdəçiliyi olub, dövlət tərəfindən onun əməlinin və şəxsiyyətinin pislənilməsində, belə şəxsə cəza və digər məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqində və şəxs barəsində məhkumluğun yaranmasında ifadə olunur [7, 105].

Cinayət məsuliyyəti institutu cinayətkarlıqla mübarizədə, ictimai münasibətlərin qorun-

AUDİT 2021, 3 (33), səh. 127-138.
AUDIT 2021, 3 (33), pp. 127-138.

masında, məhkumlar üzərində tənbeh və islahedici təsirin həyata keçirilməsində, cinayətlərin qarşısının alınmasında, cəmiyyət üzvlərinə cəkindirici təsirin göstərilməsində mühüm vasitə rolunu oynayır [7, 106].

Yuxarıda sadalanan elementlər həddən artıq geniş xarakter daşıyır. Bu elementlərin hamısı cinayət məsuliyyəti ilə bağlı olsa da, yalnız müəyyən bir qismi cinayət məsuliyyətinin mahiyyətinin açıqlanması üçün əhəmiyyətlidir.

Bu barədə prof. F.Y.Səməndərov çox düzgün qeyd etmişdir ki, “Cinayət məsuliyyəti cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin dövlət adından mühakimə edilməsini və onun barəsində cəzanın tətbiqini nəzərdə tutur” [7, 106].

Cinayət məsuliyyəti anlayışı ilə bağlı fikirlərə diqqət yetirdikdən sonra cinayət məsuliyyətinin digər məsuliyyət növləri ilə olan əlaqəsi ilə bağlı fikirlərə nəzər yetirə bilərik.

Hüquq pozuntularının növlərinə uyğun gələn hüquqi məsuliyyətin dörd əsas növü fərqləndirilir. Cinayət - cinayət məsuliyyəti, hüquq-pozmaların başqa növləri isə - müvafiq olaraq inzibati, intizam və mülki-hüquq məsuliyyəti əmələ gətirir.

Cinayət məsuliyyəti törədilmiş cinayətə görə yaranır. Cinayət məsuliyyətinə o şəxs cəlb olunur ki, o konkret cinayət törətmiş olsun və ya cinayətin törədilməsində iştirakçı olsun. Cinayət məsuliyyətinə cəlbətmə səlahiyyəti olan yeganə dövlət orqanı məhkəmədir ki, hansı ki, öz hökmü ilə cəza növünü təyin edir.

Konkret şəxsin inzibati məsuliyyəti üçün əsas onun inzibati hüquq pozuntusu törətməsidir. İnzibati məsuliyyət səlahiyyətli dövlət orqanlarının qoyduğu inzibati tənbehlərin (xəbərdarlıq, cərimə, müsadirə, xüsusi hüquqlardan məhrum etmə və s.) tətbiqində ifadə olunur.

İntizam məsuliyyəti intizam qaydalarının pozulması nəticəsində baş verir. İntizam xətalrı məzəmmət, töhmət, şiddətli töhmət, işdən azad etmə və s. kimi sanksiyaların verilməsinə gətirir.

Mülki-hüquqi məsuliyyət mülkiyyət, əmlak xarakteri daşıyır. Belə ki, o mülki-hüquqi mülkiyyət münasibətlərini nizamlayır. Mülki-hüquqi məsuliyyət əvəzetmə xarakteri daşıyır, ona görə ki, onun məqsədi pozulmuş mülkiyyət hüququnun bərpaıdır. Mülkiyyətin ölçüsü, adətən vurulmuş ziyanın ölçüsünə uyğun gəlməlidir.

Cinayət məsuliyyəti hüquqi məsuliyyətin digər növlərindən öz yüksək ağırlığı ilə fərqlənir. Bu fərq cinayət işləri üzrə hökmün həmişə dövlət adından çıxarılması növündə cəzanın tətbiqi ilə əlaqədardır. Cinayət məsuliyyəti hər zaman cinayət hüquq münasibətləri çərçivəsində yaranır. Cinayət hüquq münasibətləri ictimai təhlükəli əməl törədən şəxslə dövlət arasında yaranan və cinayət hüquq normaları ilə tənzim edilən ictimai münasibətlərdir.

Məsuliyyət növləri arasında əsas bənzərlik cinayətin törədilməsi nəticəsində yaranan məsuliyyət səbəbi ilə bağlıdır. Daha əvvəl də qeyd edildiyi kimi, bir insanı hüquqi, o cümlədən cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün cinayətin bütün dörd elementlərinə sahib olmaq lazımdır.

Məsuliyyət növləri arasındakı fərqlər aşağıdakılardır:

Məsuliyyətin maddi əsasları baxımından. Cinayət məsuliyyətinin maddi əsasları cinayət və cinayətkar davranışdır. Mülki məsuliyyətin əsasları mülki hüquq pozuntusudur, inzibati məsuliyyətin əsası - inzibati xətdir, intizam məsuliyyətinin əsası intizam xətasıdır.

Məsuliyyətin prosessual əsasları. Cinayət məsuliyyətinin əsasları məhkəmə hökmü və ya digər məhkəmə qərarıdır. Digər məsuliyyət növlərinin əsasları ya məhkəmə qərarı, ya da idarə rəhbərliyinin qərarı (intizam, maddi), səlahiyyətli dövlət orqanlarının qərarı (inzibati),

AUDİT 2021, 3 (33), səh. 127-138.
AUDIT 2021, 3 (33), pp. 127-138.

pozuntu törədən şəxsin iradəsi (mülki hüquq) kimi qəbul edilir.

Məsuliyyətin həyata keçirilməsinin prosessual formaları. Hər bir məsuliyyət növünün öz prosessual formaları mövcuddur - cinayət məsuliyyəti cinayət prosessual qaydada, mülki pozuntulara görə məsuliyyət mülki prosessual qaydada, inzibati xətalara görə məsuliyyət inzibati prosessual qaydada, maddi məsuliyyət intizam icraatında.

Məsuliyyətdə əksini tapan sanksiyalar. Cinayət hüququnun sanksiyaları müxtəlifdir. Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə, islah işləri, ictimai işlər, azadlığın məhdudlaşdırılması və s. sanksiyalar mövcuddur. Cərimə də bu sanksiyalardan biridir. Digər məsuliyyət növlərində isə cərimələr və kompensasiya sanksiyaları tətbiq edilir.

Qanunla müəyyən edilən məsuliyyət növləri. Cinayət məsuliyyətinin həyata keçirilməsi cinayət qanunvericiliyi ilə, mülki məsuliyyət mülki qanunvericiliklə, inzibati, vergi, ekoloji məsuliyyət inzibati qanunvericiliklə, intizam və maddi məsuliyyət isə əmək qanunvericiliyi ilə təmin edilir.

Məsuliyyəti icra edən baxımından. Cinayət məsuliyyətini icra edən, hökm və digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlər tətbiq edən məhkəmədir. Hökmdən və ya digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlərdən irəli gələn hər şey digər orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Cəzanın icrasını cəza icra orqanları həyata keçir. Digər məsuliyyət növlərini icra edən subyektlər daha genişdir. Mülki məsuliyyət məhkəmə, arbitraj məhkəməsi və s tərəfindən həyata keçirilir.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb olunan şəxs baxımından. Cinayət məsuliyyətinə cəlb olunan subyektlər yalnız cinayətin subyektı olan şəxslərdir. İnzibati və mülki məsuliyyətin subyektləri fiziki və hüquqi şəxslər ola bilər.

Cinayət məsuliyyətinin və inzibati məsuliyyətin əsas oxşarlığı dövlətin məcburi tədbirləri ilə tənzimlənməsi ilə əlaqədardır.

İnzibati məsuliyyətin əsasları ilə cinayət məsuliyyətinin əsasları fərqlənir. İnzibati məsuliyyət əsasları İnzibati xətalər Məcəlləsinin 3-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. Bu maddədə inzibati məsuliyyət əsasları aşağıdakı kimi göstərilmişdir: “Yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətanın törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur.”

Həm cinayət, həm də inzibati məsuliyyət özlərinə məxsus qaydada həyata keçirilir: cinayət məsuliyyəti - cinayət prosesində, inzibati məsuliyyət- inzibati prosesdə.

Cinayət məsuliyyətinin həyata keçirilməsi cinayət hüququ ilə, inzibati məsuliyyətin həyata keçirilməsi isə inzibati hüquqa əsasən həyata keçirilir.

Cinayət məsuliyyəti ilə inzibati məsuliyyət arasında fərq kimi məsuliyyətə cəlb olunan şəxsləri göstərmək olardı. Lakin Cinayət Məcəlləsinə olan dəyişiklikdən sonra bu, mümkün deyil.

İnzibati məsuliyyətə həm fiziki, həm vəzifəli, həm də hüquqi şəxslər cəlb oluna bilər. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 16-cı maddəsi “Fiziki şəxslərin inzibati məsuliyyəti” adlanır. Bu maddəyə görə, “İnzibati xəta törədərkən on altı yaşı tamam olmuş fiziki şəxslər inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar”. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 17-ci maddəsi “Vəzifəli şəxslərin inzibati məsuliyyəti” adlanır. Bu maddəyə görə, “Vəzifəli şəxslər öz vəzifələrinin yerinə yetirilməməsi və ya lazımınca yerinə yetirilməməsi ilə bağlı inzibati xətalara görə, inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar”. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 18-ci maddəsi “Hüquqi şəxslərin inzibati məsuliyyəti” adlanır. Bu maddəyə görə, “Hüquqi şəxslər, o cümlədən xarici hüquqi şəxslər və xarici hüquqi şəxslərin filial və nümayəndəlikləri bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində

AUDİT 2021, 3 (33), səh. 127-138.
AUDIT 2021, 3 (33), pp. 127-138.

nəzərdə tutulmuş inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.”

Cinayət Məcəlləsinin 19-cu maddəsi “Cinayət məsuliyyətinin ümumi şərtləri” adlanır. Bu maddəyə əsasən, “Bu Məcəllə ilə müəyyən olunmuş yaş həddinə çatmış və cinayət törətmiş anlaqlı şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir”. Bu maddənin məzmunundan gördüyümüz kimi cinayət məsuliyyətinə fiziki şəxslər cəlb olunur. Lakin Cinayət Məcəlləsinə edilən dəyişiklikdən sonra hüquqi şəxslər də cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur. Cinayət Məcəlləsinin 99-5 maddəsi “Hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlərin növləri” adlanır. Bu maddəyə əsasən hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlər aşağıdakılardır:

- cərimə;
- xüsusi müsadirə;
- hüquqi şəxsi müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə;
- hüquqi şəxsi ləğv etmə.

Cinayət məsuliyyətini yaradan çox sayda cinayət ola bilər, lakin şəxs yalnız məhkəmə tərəfindən təqsirləndirilə bilər.

Fərqlər sanksiyalardır - cinayət törətməyə görə yaranan cinayət məsuliyyəti inzibati xəta törətməyə görə yaranan inzibati məsuliyyətdən daha sərtir.

Həm də qeyd etmək lazımdır ki, cinayət məsuliyyəti xüsusi hüquqi statusu - cinayət məhkumluğu nəzərdə tutur, bununla yanaşı, inzibati məsuliyyət bunu təmin etmir.

Əmək Məcəlləsinin 191-ci maddəsində maddi məsuliyyət norması öz əksini tapmışdır. Bu maddə “İşəgötürənin və işçinin birinin digərinə vurduğu ziyana görə maddi məsuliyyəti” adlanır. Bu maddənin məzmununa görə “Əmək münasibətləri prosesində əmək müqaviləsi üzrə işəgötürən və işçi öhdəliklərini yerinə yetirərək birinin digərinə vurduğu ziyana görə bu Məcəllədə və müvafiq normativ hüquqi aktlarda göstərilmiş qaydada qarşılıqlı maddi məsuliyyət daşıyırlar.”

Y E K U N

Cinayət məsuliyyəti ilə bağlı həm Azərbaycan, həm rus alimlərinin fikirlərini müqayisə edərək belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, cinayət məsuliyyətinin ən məqsədəuyğun anlayışını prof. F.Y.Səməndərov vermişdir: “Cinayət məsuliyyəti cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin etdiyi cinayətə görə dövlət qarşısında yaranan öhdəçiliyi olub, dövlət tərəfindən onun əməlinin və şəxsiyyətinin pislənilməsində, belə şəxsə cəza və digər məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqində və şəxs barəsində məhkumluğun yaranmasında ifadə olunur”. Bu anlayışda cinayət məsuliyyətinin bütün elementləri öz əksini tapmışdır.

Cinayət məsuliyyətinin əsasını cinayət tərkibinin əlamətlərini yaradan ictimai təhlükəli əməlin törədilməsi təşkil edir. Bu əlamətlər obyektiv və subyektiv əlamətlər kimi xarakterizə olunur. Bu əlamətlər pozitiv, neqativ, sabit, dəyişən, qiymətləndirici əlamətlərdir. Cinayət tərkibinin əhəmiyyəti 2 aspektdə dəyərləndirilmişdir: cinayət məsuliyyətinin vahid əsası kimi və cinayət tövsiyəmə vasitəsi kimi. Qanunvericiliyimizə görə, cinayət məsuliyyətinin əsasını cinayət tərkibinin bütün əlamətlərini əhatə edən əməlin törədilməsi təşkil edir. Cinayət qanunvericiliyi qəti şəkildə qeyd edir ki, yalnız bu Cinayət Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyətinin yeganə əsasıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası <http://e-qanun.az/framework/897>
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi -<http://e-qanun.az/code/11>
3. Əliyev A.R. Cinayət məsuliyyəti anlayışı haqqında. Azərbaycan SSR EA-nın xəbərləri. Tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası – 1999, № 4, s -103
4. İsfəndiyar Ağayev. Cinayət tərkibi. Dərs vəsaiti. Bakı, “Təhsil”, 2005, 496 s.
5. V.N.Xrapanyuk. Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi, Bakı, Qanun, 2007, 247 s.
6. Qafarov T.M., Cinayət və cinayət məsuliyyəti. Bakı: Azərnəşr, 1978.
7. Səməndərov F.Y., Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Bakı, «Digesta» nəşriyyatı, 2018, 724 s.
8. Астемиров З.А. Проблемы теории уголовной ответственности и наказания. Махачкала, 1987.
9. Безлепкин Б.Т. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). – М.: КНОРУС, 2008. – 656 с.
10. Бобраков И.А. Уголовное право России. Общая часть: Краткий курс лекций. – М.: Юридический институт МВД РФ, 2002. – 248 с.
11. Борисов А.Б. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) с практическими разъяснениями и постатейными материалами. – М.: Книжный Мир, 2008. – 1072 с.
12. Брагин А.П. Российское уголовное право: Учебно-методический комплекс. - М.: ЕАОИ. 2008. – 426 с.
13. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. М., 1961, С. 381
14. Максимов С.В. Уголовное право: учебник: Общая часть. – 2е изд., перераб. и доп. - М.: Эксмо, 2005 – 416 с.
15. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций в 3-х томах. Том 1. Общая часть. - М.: Волтерс Клувер, 2007. – 736 с.
16. Павлов В. Г. Субъект преступления. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2000. – 359 с.
17. Печников Н.П., Чернышов В.Н. Уголовное право. Общая часть: конспект лекций. - Тамбов: Тамб. гос.техн. ун-т, 2006. – 140 с.
18. Рарог А.И. Уголовное право России. Общая часть. – М.: Контракт, 2007. – 496 с.
19. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. – М.: НОРМА, 2001. – 277 с.
20. Ревин В.П. Уголовное право России. Общая часть: Учебник. - 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юстицинформ, 2009. – 284 с.

*Мусаева Айнур Тофиг кызы,
доктор философии по праву,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: ay.nur-musayeva@mail.ru
© Мусаева А.Т., 2021*

ПОНЯТИЕ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ЕЕ СВЯЗЬ С ДРУГИМИ ВИДАМИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования – проанализировать противоречивые взгляды на понятия уголовной ответственности и состава преступления, а также провести их комплексное исследование.

Методология исследования опирается на категории и положения диалектики, а также были использованы такие методы как исторический, философский, сравнительно-правовой, формально-логический и др.

Результаты расследования - основанием уголовной ответственности является совершение общественно опасного деяния, создающего признаки преступления. Эти симптомы характеризуются как объективные и субъективные.

Оригинальность и научная новизна исследования – был проведен сравнительный анализ понятия уголовной ответственности в отечественном и зарубежном законодательстве, рассмотрены вопросы об основах уголовной ответственности, о понятии преступления, а также его признаках, видах и значении.

Ключевые слова: преступление, состав преступления, уголовная ответственность, квалификация преступления.

*Aynur Tofig Musayeva,
Ph.D. (Law),
Baku Business University,
E-mail: ay.nur-musayeva@mail.ru
© Musayeva A.T., 2021*

THE UNDERSTANDING OF CRIMINAL RESPONSIBILITY AND ITS LINK TO OTHER TYPES OF RESPONSIBILITY

A B S T R A C T

The purpose of the research is to analyze conflicting views on the concepts of criminal responsibility and corpus delicti, as well as to conduct a comprehensive study of them.

The methodology of the research is based on the categories and provisions of dialectics, and methods such as historical, philosophical, comparative legal, formal logical, etc. were used.

The results of the research - the basis for criminal liability is the commission of a socially dangerous act that creates signs of a crime. These symptoms are characterized as objective and subjective.

Originality and scientific novelty of the research - a comparative analysis of the concept of criminal responsibility in domestic and foreign legislation was carried out, questions about the foundations of criminal responsibility, the concept of a crime, as well as its signs, types and meaning were considered.

Keywords: crime, corpus delicti, criminal liability, qualification of the crime.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
11.08.2021*

*Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
16.08.2021*

Çapa qəbul olunmuşdur: 23.08.2021

*Дата поступления статьи в редак-
цию: 11.08.2021*

*Отправлено на повторную обра-
ботку: 16.08.2021*

Принято к печати: 23.08.2021

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 11.08.2021
Send for reprocessing: 16.08.2021
Accepted for publication: 23.08.2021*